

O'ZBEKISTONNING TARIXIY GEOGRAFIYASI (1924-1991 YILLAR)

Abdulxayeva Gulchexra
Qudratov Davlat
Abdualimova Zilola
Guliston Davlat Universiteti

Annotatsiya. Mazkur tadqiqot ishida 1924–1991 yillar oralig'ida O'zbekistonning tarixiy geografiyasi o'rganilgan. Unda Sovet Ittifoqi tarkibidagi O'zbekiston Respublikasining ma'muriy-hududiy bo'linmalari, sanoat va qishloq xo'jaligining joylashuvi, aholi zichligi, tabiiy resurslardan foydalanish, ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish hududiy jihatdan tahlil qilingan. Shuningdek, bu davrda amalga oshirilgan yirik meliorativ va geosiyosiy loyihalar (Mirzacho'lni o'zlashtirish, Amu-Buxoro magistrali, Aral dengizining qurishi bilan bog'liq hududiy o'zgarishlar) tarixiy-geografik yondashuv asosida yoritilgan. Ish O'zbekiston tarixiy geografiyasining XX asrda bosib o'tgan murakkab davrlarini ilmiy asosda tahlil qilishga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar. O'zbekiston, tarixiy geografiya, Sovet davri, ma'muriy-hududiy bo'linish, sanoat, Mirzacho'l, Aral fojiasi, iqtisodiy hududlar, melioratsiya, ijtimoiy geografiya.

Annotation. This study explores the historical geography of Uzbekistan between 1924 and 1991. It analyzes the administrative-territorial divisions of the Uzbek SSR during the Soviet era, the spatial distribution of industry and agriculture, population density, and the regional use of natural resources. Major land reclamation and geopolitical projects such as the development of the Mirzachul steppe, the Amu-Bukhara canal, and the environmental transformation caused by the drying of the Aral Sea are examined through a historical-geographical approach. The research contributes to a scientific understanding of the complex geographical and socio-economic transformations Uzbekistan underwent in the 20th century.

Key words. Uzbekistan, historical geography, Soviet period, administrative division, industry, Mirzachul, Aral Sea crisis, economic regions, land reclamation, social geography.

O'zbekiston SSR 1924-yilda milliy-territorial printsip asosida tashkil etilgach, respublika tarkibiga Samarqand, Toshkent, Farg'ona, Surxondaryo, Qashqadaryo, Xorazm va Zarafshon viloyatlari hamda Buxoro va Xorazm XSR hududlari kiritildi. Dastlab Samarqand poytaxtlik qildi. 1929-yilda bir qismi Tojik ASSR hisoblangan tojik hududlari alohida Tojik SSRga ajratildi. 1930-yilda esa respublika poytaxti Toshkentga ko'chirilgan. 1936-yil dekabrda esa Qozog'iston SSRidan Qoraqalpog'iston ASSR O'zbekiston SSR

tarkibiga qo‘shib olindi. Shu bilan birga, 1925-30 yillarda avval viloyat-uyezd tizimi joriy etilib (1926-yilda tarkibida to‘qqizdan ziyod tumanga bo‘lingan), 1930-yili ular okruglarga almashtirildi. 1938-yilda esa respublika to‘liq viloyatlarga bo‘linib, Buxoro (Surxondaryo bilan), Samarqand, Toshkent, Farg‘ona va Xorazm viloyatlari shakllandi.

SSSR davrida O‘zbekistonda shaharsozlik keskin rivojlandi. Respublikaning siyosiy va iqtisodiy markazi – Toshkent shahar aholisi 1926-yilda 323 ming kishi bo‘lgan, 1965-yilda bu ko‘rsatkich 1,092 mln.ga, 1985-yilda esa 2,030 mln.ga yetdi. Samarqand aholisida ham sezilarli ortish kuzatildi: 1965-yilda 233 ming kishi bo‘lgan shaharda 1985-yili 371 ming kishi istiqomat qilgan. Farg‘ona vodiysidagi Andijon, Namangan, Farg‘ona shaharlarining aholi soni ham zavod va paxta sanoatining rivojiga ko‘ra oshdi. Qoraqalpog‘iston poytaxti Nukus kichik qishloqdan 1932-yildan boshlab katta shahar darajasiga ko‘tarilib, 1939-yilda respublika (o‘sha paytda ASSR) poytaxtiga aylandi. Umuman olganda, shahar va shaharchalar soni ham keskin o‘ydi: masalan, 1920-yilda O‘zbekistonda 44 ta shahar va shaharcha (shundan 37 ta shahar) mavjud bo‘lgan bo‘lsa, 1979-yilda bu ko‘rsatkich 188 taga, 1989-yilda 221 taga yetdi. Natijada ishchi o‘rinlar shaharlarda markazlashdi va urbanizatsiya darajasi ortdi.

Sanoat sohasida respublikada ko‘plab yirik korxonalar bunyod etildi. Misol uchun, Qizilqum cho‘lida joylashgan Navoi city (Navoiy viloyati) oltin, uran, mis kabi minerallar qazib olish va qayta ishlash markaziga aylandi; O‘zbekiston SSR mustaqillikka qadar Sovet Ittifoqining beshinchi yirik uran yetkazib beruvchisi bo‘ldi va Navoi shahridan qazib olingan uran temir yo‘l orqali boshqa hududlarga jo‘natilgan. Shuningdek, Bekobodda metallurgiya zavodi, Chirchiqda elektr energiya stansiyasi, Angrenda ko‘mir koni tashkil etildi. Transport tarmog‘i kengaytirilib, respublika temir yo‘llari Markaziy Osiyo bo‘ylab Buxoro, Andijon, Nukus shaharlarini o‘zaro bog‘ladi. Shuningdek, buyukenergetika inshootlari — masalan, Charvak suv ombori (1960-yillarda qurilgan) – elektr energiya ishlab chiqarish bilan birga, qishloq xo‘jaligi uchun suv ta‘minotini ta‘minladi.

Qishloq xo‘jaligida O‘zbekiston ko‘p yillik mavzeli paxta yetishtirishga yo‘naltirildi. 1939-yilda Sirdaryo daryosidan cho‘g‘ tomchilarini olib borgan Buyuk Farg‘ona kanali foydalanishga topshirilib, paxta maydonlari kengaytirildi. Sovet hokimiyati yuqori paxta hosili uchun irrigatsiya tizimlarini ishlab chiqdi va qadimiy chorva fermalarini kolxoz-sovхозlarga aylantirdi. Paxta plantatsiyalari uchun intensiv sug‘orish natijasida 1960-yillardayoq Orol dengizi suvlarining katta qismi o‘sha dalalarga yo‘naltirildi. Shuning uchun Orol dengizi asta-sekin qurib bordi: u yon-atrofdagi Amu Daryo va Sirdaryo daryolariga asoslangan holda 1960-yilgacha dunyoning to‘rtinchi yirik ko‘li bo‘lgan bo‘lsa, keyinchalik hajmi atigi to‘rt qismini tashkil qilishgacha qisqardi. Bugungi kunda Orolning

qurgan qismi – Aralkum cho‘li – taxminan 60 ming km² maydonni egallagan va u mintaqaga bo‘ylab chang-borzonga sababchi bo‘lgan.

2.O‘zbekistonning XX asr 40-80 yillaridagi ma‘muriy-hududiy bo‘linish tizimi.

O‘zbekiston SSRda aholi geografiyasi ham keskin o‘zgardi. Urush yillarida Germaniya tahdidi ostida aholi evakuatsiya qilingan sanoat korxonalari bilan birga yuz minglab rus, ukrain, belorus va boshqa respublikalar aholisi mintaqaga ko‘chib keldi. Sovet repressiyalari tufayli 1930-1940-yillarda koreyslar, Qrim tatar, chechen va boshqa guruhlarining bir qismi majburan O‘zbekistonga deportatsiya qilindi, bu esa respublikaning etnik tarkibiga ta’sir ko‘rsatdi. Shuningdek, respublika tarkibidagi Tojik ASSR va Xo‘jand okrugi 1929-yili alohida Tojik SSRga ajralgach, qolgan tojiklar ham mamlakatning o‘zbek tojiklari bilan hisoblandi. Natijada urushdan keyingi va sovet davri demografik o‘rish sur’ati yuqori bo‘lib, masalan, 1926-yildagi bir qancha qiymatlarga ko‘ra, O‘zbekiston SSR aholisining 3,9 milliondan 1989-yilda 19 millionga yetgani kuzatildi. Bir so‘z bilan aytganda, sovet davri siyosatlari – kollektivlashtirish, keng ko‘lamli industrializatsiya va majburiy ko‘chirishlar – respublikada shaharlarni barpo etish, birja-sovхозlar tashkil etish, infratuzilma rivoji va aholining etnik tarkibini keskin o‘zgartirdi.

O‘zbekiston Sovet Sotsialistik Respublikasi 1924-yil 27-oktabrda Sovet Ittifoqining milliy-hududiy chegaralash siyosati asosida tashkil etildi. Bu davrda O‘zbekiston SSR tarkibiga Turkiston ASSRning ko‘pchilik qismi, Buxoro Xalq Sovet Respublikasi va Xorazm Xalq Sovet Respublikasi hududlari kiritildi. Dastlabki ma‘muriy-hududiy bo‘linish 1925-yilda amalga oshirildi. Respublika 7 ta yirik viloyatga (oblast) bo‘lindi: Toshkent, Farg‘ona, Samarqand, Sirdaryo, Buxoro, Xorazm va Qashqadaryo viloyatlari. Bu viloyatlar o‘z navbatida uyezdlar (tumanlargacha bo‘lgan hududiy birliklar)ga bo‘lingan. Uyezdlar esa kichikroq ma‘muriy birliklar — volostlar (qishloq okruglari) orqali boshqarilgan. Har bir volost bir nechta qishloq sovetlarini o‘z ichiga olgan bo‘lib, bu sovetlar eng past darajadagi mahalliy boshqaruv bo‘g‘ini hisoblangan.

1926–1927-yillardan boshlab, butun Sovet Ittifoqida bo‘lgani kabi O‘zbekistonda ham uyezd-volost tizimini isloh qilish boshlandi. Bu islohotlar natijasida 1930-yilga kelib uyezd va volostlar bekor qilinib, ularning o‘rniga okruglar va rayonlar (tumanlar) tashkil etildi. Bunday islohotlar markazlashtirilgan boshqaruvni kuchaytirish va qishloq xo‘jaligini kollektivlashtirish jarayonlarini yengillashtirish maqsadida amalga oshirildi. 1930-yilgi islohot natijasida O‘zbekiston 13 ta okrugga va ularga bo‘ysunuvchi yuzlab rayonga bo‘lindi. Okruglar: Andijon, Buxoro, Jizzax, Qashqadaryo, Qiziltepa, Samarqand, Sirdaryo, Surxondaryo, Toshkent, Xorazm va boshqalar edi.

1936-yil 5-dekabrda SSSR Konstitutsiyasi qabul qilinishi bilan yangi ma‘muriy-hududiy islohotlar bosqichi boshlandi. 1938-yilda O‘zbekistonda okrug tizimi

tugatilib, u viloyat tizimi bilan almashtirildi. Bu yilga kelib, O'zbekiston SSR 5 ta viloyatga bo'lingan: Toshkent, Farg'ona, Samarqand, Buxoro va Xorazm viloyatlari. Har bir viloyat tarkibida o'nlab tumanlar (rayonlar) mavjud bo'lib, ular mahalliy sovetlar orqali boshqarilgan. Aynan shu davrda rayonlashtirish keng qamrovli tarzda yakunlanib, sovetlar iyerarxiyasi to'liq shakllandi: viloyat – tuman – qishloq soveti zanjiri barqarorlashdi.

Bu davrda chegara masalalari ham dolzarb bo'lgan. Jumladan, Tojikiston ASSR 1929-yilda SSSR tarkibida mustaqil Tojik SSR maqomini olgach, O'zbekistonning ayrim janubiy hududlari — ayniqsa Buxoro va Samarqand viloyatlarining bir qismi — Tojikistonga qo'shib berildi. Bu o'zgarishlar asosan milliy tarkibga asoslangan holda olib borildi, biroq ko'plab tarixiy va etnik mojarolarga sabab bo'ldi. Shuningdek, Qoraqalpog'iston ASSR dastlab Qozog'iston SSR tarkibida bo'lgan bo'lsa-da, 1936-yilda O'zbekiston SSR tarkibiga qo'shildi va shu tariqa respublikaning shimoli-g'arbiy hududida yangi ma'muriy birlik paydo bo'ldi.

Umuman, 1924–1938-yillar O'zbekiston tarixida milliy-hududiy chegaralarning shakllanishi, sovet boshqaruv tizimining joriy etilishi va markazlashgan ma'muriy iyerarxiyaning barpo etilishi bilan ajralib turadi. Bu jarayonlar orqali sobiq xonliklar o'rnida zamonaviy byurokratik boshqaruv tizimi paydo bo'ldi va O'zbekiston SSRning siyosiy-geografik qiyofasi shakllandi.

Sovet davrida O'zbekiston, Qozog'iston va Tojikiston o'rtasidagi chegaralar ko'p bosqichli, murakkab va siyosiy jihatdan noaniq jarayonlar asosida shakllandi. 1924-yildan boshlab SSSR tarkibida milliy-hududiy chegaralash siyosati doirasida bu uch respublika o'rtasidagi chegaralar sun'iy tarzda chizila boshladi. Bu hududlar tarixan bir-biri bilan bog'liq bo'lgan, aholisi etnik jihatdan aralash yashagan, iqtisodiy va madaniy jihatdan uzviy bog'langan edi. Shuning uchun chegaralarning aniq belgilanishi ko'plab muammolarni yuzaga keltirdi va bugungi kungacha davom etayotgan nizolar ildizi ham shu davrga borib taqaladi.

1924-yilda O'zbekiston SSR tashkil etilganda uning tarkibiga Farg'ona vodiysi, Zarafshon vohasi, Toshkent vohasi, Buxoro va Xorazm hududlari kiritildi. Aynan shu vaqtda SSSR hukumati Tojikistonning asosiy qismi – Tojikiston Muxtor Sovet Sotsialistik Respublikasi sifatida O'zbekiston SSR tarkibida tashkil etdi. Ammo 1929-yilda Tojikiston mustaqil Sovet Respublikasi maqomini olgach, O'zbekistondan ayrim muhim hududlar — xususan, Samarqand va Buxoro viloyatining janubiy qismi, Hisor, Urotpa, Panjikent, Qo'rg'ontepa kabi tumanlar Tojikistonga o'tkazildi. Bu esa O'zbekiston tarafidan noroziliklarga sabab bo'ldi, chunki bu hududlarda o'zbeklar ko'pchilikni tashkil etgan edi.

Qozog'iston bilan chegaralardagi o'zgarishlar ham turli bosqichlarda amalga oshirildi. Dastlab 1920-yillarda Qozog'iston va O'zbekiston SSRlarining shimoliy va

janubiy chegaralari aniq chizilmagan bo‘lib, bu holat ko‘plab etnik aralash hududlarda boshqaruv chalkashliklarini keltirib chiqargan. Jumladan, Toshkent shahri va uning atrofi tarixan O‘rta Osiyoning eng yirik shahri sifatida O‘zbekiston tarkibida qolgan bo‘lsa-da, Qozog‘iston tomoni bu hududlarni o‘ziga biriktirishga uringan. Boshqa tomondan, Chimkent (hozirgi Shymkent), Sariog‘och, Turkiston va Qizilorda kabi hududlar ilgari O‘zbekiston bilan iqtisodiy va madaniy jihatdan chambarchas bog‘liq bo‘lsa-da, Qozog‘iston SSRga qo‘shib yuborildi. Bu holat o‘zbek aholisi yashaydigan hududlarning chegaradosh respublika tarkibiga o‘tib ketishiga olib keldi.

1936-yilda Qoraqalpog‘iston ASSR O‘zbekiston SSR tarkibiga kiritilishi bilan O‘zbekiston va Qozog‘iston o‘rtasidagi chegara yana qayta ko‘rib chiqildi. Bu davrda respublikalar o‘rtasida chegaralar asosan SSSR Davlat reja qo‘mitasi (Gosplan) va Kommunistik partiya markaziy apparati tomonidan belgilandi. Etnik, ijtimoiy yoki geografik mezonlardan ko‘ra, siyosiy va iqtisodiy maqsadlar ustuvor bo‘lgan.

1950–1980-yillar davomida bu chegaralar nominal ravishda sobit deb hisoblangan bo‘lsa-da, ayrim joylarda aniqlashtirish ishlari davom ettirildi. Ayniqsa, Farg‘ona vodiysi hududida – O‘zbekiston, Qirg‘iziston va Tojikiston tutashgan nuqtalarda – chegaralar sun‘iy tarzda kesilgan edi. Bu holat ko‘p hollarda etnik guruhlar, suv resurslari va yer maydonlari ustida nizolarni yuzaga keltirdi. Sovet tuzumi davrida bunday nizolar yashirin va markazdan boshqarilgan tarzda tartibga solingan bo‘lsa-da, 1991-yilda SSSR parchalanganidan so‘ng bu muammolar ochiq mojaro darajasiga chiqdi.

Umuman olganda, Sovet davrida O‘zbekiston, Qozog‘iston va Tojikiston o‘rtasidagi chegaralarning o‘zgarishi etnik aralashlik, sun‘iy ajratish, iqtisodiy mintaqalarning bo‘linishi va suv resurslariga bog‘liq bo‘lgan murakkab tarixiy-geosiyosiy jarayonlar asosida amalga oshirilgan. Bu jarayonlar bugungi Markaziy Osiyo davlatlari o‘rtasidagi chegaraviy siyosatga va etnik muammolarga hal qiluvchi ta’sir ko‘rsatgan.

3.Sovet davrida O‘zbekiston, Qozog‘iston va Tojikiston chegarasining o‘zgarishi.

Sovet Ittifoqi davrida O‘rta Osiyo respublikalari o‘rtasidagi chegaralarning shakllanishi va o‘zgarishi murakkab, ko‘p qirrali tarixiy jarayon bo‘lib, bu masalada siyosiy, etnik, iqtisodiy va geostrategik omillar chuqur o‘zaro ta’sir etgan. Xususan, O‘zbekiston, Qozog‘iston va Tojikiston o‘rtasidagi chegara chiziqlari sovet milliy siyosatining, ayniqsa “milliy-davlat chegaralash” (natsionalno-gosudarstvennoye razmezhevanie) siyosatining mahsuli bo‘lib, bu jarayonlar ko‘plab ijtimoiy va siyosiy muammolarni yuzaga keltirgan.

1924-yil O‘rta Osiyoda Sovet Ittifoqi tomonidan amalga oshirilgan eng muhim siyosiy jarayonlardan biri — milliy-davlat chegaralash jarayoni edi. Bu siyosatga ko‘ra, Markaziy Osiyo xalqlari asosida alohida ittifoqdosh respublikalar tashkil qilinishi

belgilangan. 1924-yilning 27-oktabrida O‘zbekiston SSR, 1929-yilda Tojikiston SSR, 1936-yilda esa Qozog‘iston SSR tashkil etildi. Ammo bu respublikalar orasidagi chegaralar tabiiy-geografik mezonlardan emas, balki siyosiy, iqtisodiy va ko‘pincha tasodifiy ehtiyojlardan kelib chiqqan holda chizilgan edi. Bu holat keyinchalik jiddiy qarama-qarshiliklarga sabab bo‘ldi.

1920–1930-yillardagi chegaralash jarayonida O‘zbekistonning chegaralari bir necha bor qayta ko‘rib chiqildi. Dastlab, Sirdaryo vodiysining katta qismi, Jumladan, Chimkent, Turkiston, Arys va boshqa hududlar O‘zbekistonga tegishli edi. Biroq 1925–1929 yillarda bu hududlar Qozog‘istonga o‘tkazildi. Bu o‘zgarishlar sobiq Chor Rossiyasi davridagi Turkiston general-gubernatorligining chegaralaridan farqli bo‘lib, Markaziy Osiyodagi qabila, til, iqtisodiy va suv resurslari bo‘yicha doimiy manfaatlar to‘qnashuvini keltirib chiqardi. Ayniqsa, etnik jihatdan aralash hududlar – masalan, Chimkent, Qo‘qon atrofidagi vodiylar, Surxondaryo–Tojikiston chegarasi hududlari — muammoli hududlar sifatida tarixda o‘chib qoldi.

Tojikiston SSR tashkil topganidan so‘ng, O‘zbekiston SSR tarkibidagi Ko‘lob, G‘arm, Panjakent kabi tumanlar Tojikistonga o‘tkazildi. Bu esa, bir tomondan, tojik xalqining mustaqil respublika bo‘lishi uchun shart-sharoit yaratgan bo‘lsa-da, boshqa tomondan O‘zbekiston va Tojikiston o‘rtasida doimiy da‘volarni vujudga keltirdi. Ayniqsa, Buxoro va Samarqand atrofidagi hududlar tojik millatchilari tomonidan tarixan Tojikiston hududi deb da‘vo qilinib kelinadi, garchi bu hududlarda asosan o‘zbeklar istiqomat qilgan va qilayotgan bo‘lsa-da.

Qozog‘iston SSR bilan chegaralar ham murakkab tarzda shakllandi. Dastlabki davrlarda Chimkent, Qizilo‘rda, Janubiy Qozog‘istonning ko‘plab hududlari O‘zbekiston SSRga tegishli bo‘lgan. Biroq, 1930-yillarning o‘rtalariga kelib, Sovet markazi bu hududlarni Qozog‘iston SSR tarkibiga o‘tkazdi. Ushbu qarorlar ko‘proq iqtisodiy va geosiyosiy maqsadlarda qabul qilindi. Jumladan, Qozog‘istonning janubiy qismida qishloq xo‘jaligi (xususan paxtachilik va sug‘oriladigan yerlar) salohiyatini kuchaytirish, yangi temir yo‘l yo‘nalishlari qurish va aholini joylashtirish strategiyasi ustuvor edi.

Sovet davridagi yana bir muhim omil – chegaralarning sun‘iy ravishda chizilganligidir. Masalan, Farg‘ona vodiysi kabi tarixan yagona iqtisodiy va madaniy hudud uch respublika — O‘zbekiston, Qirg‘iziston va Tojikiston o‘rtasida sun‘iy tarzda bo‘linib, chegaralar ko‘plab eksklav va enklavlar bilan chigal tus oldi. Ayniqsa, Sovet Ittifoqi davrida buning ahamiyati unchalik sezilmasa-da, mustaqillik yillarida bu holat millatlararo munosabatlarda keskinlik keltirib chiqardi.

Shuningdek, Surxondaryo viloyatining janubiy tumanlari, masalan, Sariosiyo, Sho‘rchi va Denov tumanlari Tojikiston bilan chegaradosh bo‘lib, 1930-yillarda bu yerda

Tojikistonga o‘tkazish yoki aksincha, Tojikistondan yer olib berish masalalari ko‘tarilgan. Biroq etnik tarkibning mutlaq o‘zbeklardan iborat bo‘lishi sababli bu takliflar rad etilgan. Shu bilan birga, Tojikiston SSRga Panjakent va Ko‘lob atrofidagi etnik o‘zbeklar yashaydigan hududlar o‘tkazilishi esa etnik disbalansni kuchaytirgan edi.

1960–1980-yillar oralig‘ida chegaralar ko‘rib chiqilmagan bo‘lsa-da, bu davrda respublikalararo iqtisodiy ixtisoslashuv chuqurlashgani sababli, suv resurslari, paxtachilik va yer maydonlari bo‘yicha ziddiyatlar kuchaydi. Masalan, O‘zbekiston sug‘oriladigan yerni ko‘paytirishga harakat qilgan bo‘lsa, Tojikiston suv manbai rovida bo‘lib qoldi. Bu holat Sovet rejimining "vertikal" iqtisodiy boshqaruvi doirasida hal etilgan bo‘lsa-da, amalda zaminosti nizo manbalarini yaratdi.

Sovet Ittifoqining parchalanishidan so‘ng, bu chegaralar xalqaro davlatlararo chegara sifatida mustahkamlandi. Natijada ilgari erkin harakatlanish mavjud bo‘lgan hududlar birdan to‘siqlarga duch keldi. Ayniqsa, Sovet davrida muhim bo‘lgan ayrim yo‘llar, kanallar va infratuzilma obyektlari yangi chegaralar tufayli bloklangan holatga tushdi. Bunga eng yorqin misol — So‘x, Shohimardon, Chuqurquduq kabi O‘zbekistonning Qirg‘iziston ichida qolgan eksklavlaridir, biroq bu holat Qozog‘iston va Tojikiston bilan ham ayrim hududlarda kuzatiladi.

Xulosa qilinsa, Sovet davridagi O‘zbekiston, Qozog‘iston va Tojikiston o‘rtasidagi chegaralarning o‘zgarishi ko‘proq siyosiy va iqtisodiy manfaatlarga asoslangan holda amalga oshirilgan bo‘lib, bu jarayonlar tarixiy va etnik holatlarni yetarlicha inobatga olmagan. Natijada bugungi kunda bu chegara chiziqlari ko‘plab ziddiyatli vaziyatlarning manbai sifatida mavjud. Ayni shu tarixiy asoslarga tayangan holda, chegaraviy muammolarning zahirida sun‘iy chizilgan va ko‘p hollarda asossiz chegaralar yotgani ayon bo‘ladi. Bu esa Markaziy Osiyodagi barqarorlik, integratsiya va hamkorlikka salbiy ta‘sir ko‘rsatadi va tarixiy tajriba asosida yangi siyosiy yondashuv zarurligini ko‘rsatadi.

FOYDANILGAN ADABIYOTLAR.

1. Абдулхай, Г. У. (2020). ТУРКИСТОН АССР: ҚАНДАЙ ДАВЛАТ БЎЛИШИ КЕРАК ЭДИ. *ВЗГЛЯД В ПРОШЛОЕ*, 3(1).
2. Urazalievna, A. G., & Fotima, X. (2024). TURKISTON QO‘RBOSHILAR HARAKATI VA ULARNING FAOLIYATI. *TA‘LIM VA RIVOJLANISH TAHLILI ONLAYN ILMIY JURNALI*, 4(1), 5-10.
3. Urazalievna, A. G., & Aziza, P. (2024). FARG‘ONA VODIYSIDAGI ISTIQLOLCHILIK HARAKATLARI VA UNING TARIXIY AHAMIYATI. *IJTIMOY FANLARDA INNOVASIYA ONLAYN ILMIY JURNALI*, 4(1), 12-15.

4. Абдулхай, Г. ТУРКИСТОН МАТБУОТИДА ЯНГИ ДАВЛАТ ХУСУСИДАГИ МУНОЗАРАЛАР (1918-1924 ЙИЛЛАР). *INFOLIB: ИНФОРМАЦИОННО-БИБЛИОТЕЧНЫЙ ВЕСТНИК Учредители: Общество с ограниченной ответственностью с участием иностранного капитала " E-LINE PRESS", (1), 56-60.*
5. Abdulxay, G., & Abdullayev, A. (2025). O ‘ZBEKISTON SSR DA MA’MURY BUYRUQBOZLIK TIZIMI O ‘RNATILISHI VA MUSTANKAMLANISHI. *Современные подходы и новые исследования в современной науке, 4(5), 74-81.*
6. Abdulxay, G. U., & Gadoyeva, K. (2025). XIX ASR IKKINCHI YARMI XX ASR BOSHLARIDA QORAQALPOQLARNING TURMUSHI VA MADANIYATI. *Наука и инновации в системе образования, 4(4), 40-45.*
7. Qosimova, E. T., & Gulchehra, A. (2025). JADID MA’RIFATPARVARLARI: MILLIY MEROSI VA SIYOSIY QARASHLARNING UYG ‘UNLIGI. *Наука и инновации в системе образования, 4(4), 46-53.*
8. Alisher, A., Gulchehra, A., & Sherzod, M. R. (2025). SUV OSTI ARXELOGIYASI TADQIQOTINING ISTIQBOLLARI. *YANGI O ‘ZBEKISTON, YANGI TADQIQOTLAR JURNALI, 2(9), 456-466.*
9. Gulchehra, A., Alisher, A., & Sherzod, M. R. (2025). G'ARBIY TURK XOQONLIGI. *YANGI O ‘ZBEKISTON, YANGI TADQIQOTLAR JURNALI, 2(9), 477-487.*
10. Sherzod, M. R., Gulchehra, A., & Alisher, A. (2025). ARXELOGIYA FANINING YO'NALISHLARI. *YANGI O ‘ZBEKISTON, YANGI TADQIQOTLAR JURNALI, 2(9), 467-476.*
11. Мавлянов, У. Н., Райимжонов, И. Х., & Абдуалимова, З. М. (2025). СЛАВЯН ЦИВИЛИЗАЦИЯСИ ВА УНИНГ КЕЛАЖАГИ: ДАНИЛЕВСКИЙ БАШОРАТИ. *Современные подходы и новые исследования в современной науке, 4(5), 82-90.*
12. Мавлянов, У. Н., Райимжонов, И. Х., & Абдуалимова, З. М. (2025). ФРИДРИХ НИЦШЕ ВА МАДАНИЯТНИНГ ИРОДА АСОСИДАГИ ТАЛҚИНИ. *Современные подходы и новые исследования в современной науке, 4(5), 91-98.*
13. Kudratov, D. (2023). ABOUT THE SHRINE OF KHOJAMUSKENT FATHER IN JIZZAH OASIS. *American Journal Of Social Sciences And Humanity Research, 3(12), 73-78.*
14. Кудратов, Д. (2022). IX-XIV АСРНИНГ ЎРТАЛАРИ ШАҲАРЛАРИНИНГ РИВОЖЛАНИШ ОМИЛЛАРИ. *RESEARCH AND EDUCATION, 236.*
15. Qudratov, D. (2021). PECULIARITIES OF THE FIRST URBANIZATION PROCESSES IN THE FERGANA VALLEY. *CURRENT RESEARCH JOURNAL OF HISTORY, 2(12), 13-16.*
16. Turdibekovich, Q. D. (2025). BUYUK IPAK YO ‘LINING UMUMIY TAVSIFI VA UNING TARIXIY AHAMIYATI. *YANGI O ‘ZBEKISTON, YANGI TADQIQOTLAR JURNALI, 2(9), 1143-1153.*

17. Turdibekovich, Q. D. (2025). QADIMGI KARVON YO ‘LLARINING URBANIZATSION JARAYONLAR VA SHAHARSOZLIK MADANIYATI TARAQQIYOTIDA TUTGAN O‘RNI. *YANGI O‘ZBEKISTON, YANGI TADQIQOTLAR JURNALI*, 2(9), 1154-1165.

18. Dilshod, A., Abdumatov, A., & Ismoil, R. (2025). FORMATION AND DEVELOPMENT OF HISTORICAL GEOGRAPHY GULISTAN STATE UNIVERSITY. *TA'LIM, TARBIYA VA INNOVATSIYALAR JURNALI*, 1(6), 47-53.

19. Dilshod, A., Zilola, A., & Ismoil, R. (2025). XX ASRNING 20-30 YILLARIDA INGLIZ MANBALARIDA O‘ZBEKISTON MADANIYATING ASOSIY YO‘NALISHLARI VA MUOMMALARI DAVR TARIXSHUNOSLIGIDA. *TA'LIM, TARBIYA VA INNOVATSIYALAR JURNALI*, 1(6), 90-101.

20. Dilshod, A., Zilola, A., & Ismoil, R. (2025). YOZUV ISLOHOTI VA DINIY MEROSGA MUNOSABAT: INGLIZ OLIMLARINING YONDASHUVI. *YANGI O‘ZBEKISTON, YANGI TADQIQOTLAR JURNALI*, 2(9), 28-41.

21. Dilshod, A., Zilola, A., & Ismoil, R. (2025). INGLIZ MANBALARIDA 1927–1938 YILLARDA O‘ZBEKISTON MADANIY MANZARALARI: REPORTAJLAR, JURNALLAR VA ARXIV HUJJATLARI TAHLILI. *YANGI O‘ZBEKISTON, YANGI TADQIQOTLAR JURNALI*, 2(9), 11-27.

22. Ismoil, R., Dilshod, A., & Zilola, A. (2025). O‘ZBEKISTON TASHQI SIYOSATIDA TINCHLIKPARVARLIK TAMOIYLLARINING SHAKLLANISHI VA RIVOJLANISHI. *TA'LIM, TARBIYA VA INNOVATSIYALAR JURNALI*, 1(6), 203-214.

23. Zilola, A., Ismoil, R., & Dilshod, A. (2025). MISRDAGI SUV OSTI ARXELOGIYASI TADQIQOTLARIDAN. *TA'LIM, TARBIYA VA INNOVATSIYALAR JURNALI*, 1(6), 192-202.

24. Davron O‘g‘li, A. D. (2025). ILK O‘RTA ASRLARDA USTRUSHONADAGI SIYOSIY HOLAT. *INNOVATION IN THE MODERN EDUCATION SYSTEM*, 6(51), 613-619.

25. Davron O‘g‘li, A. D. (2025). AFSHINLAR SULOLASINING TASHKIL TOPISHI VA FAOLIYATI. *INNOVATION IN THE MODERN EDUCATION SYSTEM*, 6(51), 600-605.

26. Davron O‘g‘li, A. D. (2025). ILK O‘RTA ASRLAR DAVRI YOZMA VA ARXELOGIK MANBALARIDA USTRUSHONA. *INNOVATION IN THE MODERN EDUCATION SYSTEM*, 6(51), 606-612.

27. Alijon o‘g‘li, T. J., & Davron o‘g‘li, A. D. (2025). " TAFAKKUR VA MAVJUDLIK: ODAMNING ICHKI OLAMI HAQIDA. *YANGI O‘ZBEKISTON, YANGI TADQIQOTLAR JURNALI*, 2(9), 1189-1198.

28. Alijon o‘g‘li, T. J., & Davron o‘g‘li, A. D. (2025). INSON VA BORLIQ: FALSAFIY YONDASHUV. *YANGI O‘ZBEKISTON, YANGI TADQIQOTLAR JURNALI*, 2(9), 1179-1188.

29. Davron o‘g‘li, A. D. (2025). O‘RTA OSIYO KO‘CHMANCHI CHORVADORLARI TARIXINING O‘RGANILISHI. *YANGI O‘ZBEKISTON, YANGI TADQIQOTLAR JURNALI*, 2(8), 100-113.

30. Nematov, R. A., & Almanov’s, Q. O. (2022). The role of historical sources in the study of the history of the turkish empire. *American Journal Of Social Sciences And Humanity Research*, 2(10), 25-31.

31. Неъматов, Р. (2023). Илк ўрта асрлар Хоразм тарихшунослигининг бугунги ҳолати. *История и культура центральной Азии*, 1(1), 122-125.

32. Галиев, С., Абдуматов, А., & Неъматов, Р. (2025). ГЕРОИ-ТАТАРЫ УЗБЕКИСТАНА, УЧАСТВОВАВШИЕ ВО ВТОРОЙ МИРОВОЙ ВОЙНЕ. *Наука и инновации в системе образования*, 4(4), 35-39.

33. Неъматов, Р. (2023). Хоразм Африғийлар сулоласи–Турк хоқонлиги сиёсий алоқалари. *Journal of Fundamental Studies*, 1(7), 16-23.

34. OBID, N., ULUGBEK, M., SHAROF, M., & RUSTAM, N. (2022). SOME CONSIDERATIONS OF THE COUNTRY LIFESTYLE DURING THE PERIOD OF PUBLIC COLLECTIVIZATION. *International Journal of Intellectual Cultural Heritage*, 2(1), 86-94.

35. Nazarov, O. R., & Nematov, R. A. O. (2020). FROM THE HISTORY OF UZBEKISTAN'S COOPERATION WITH UNESCO. *Bulletin of Gulistan State University*, 2020(4), 45-49.

36. Неъматов, Р. (2023). ИЛК ЎРТА АСРЛАРДА ХОРАЗМДА КЕЧГАН ЭТНОМАДАНИЙ ЖАРАЁНЛАР. *Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари/Актуальные проблемы социально-гуманитарных наук/Actual Problems of Humanities and Social Sciences*, 3(6), 14-23.

37. Ne‘matov, R. (2023). ILK O‘RTA ASRLARDA XORAZM TARIXSHUNOSLIGINING O‘ZIGA XOS JIHATLARI. *Interpretation and researches*, 1, 21.

38. Неъматов, Р. А. У. (2020). Интеллектуальное и культурное наследие узбекского народа. *Наука, образование и культура*, (4 (48)), 85-87.

39. Nematov, R. A. (2025). Early medieval ethnic processes in Khorezm oasis in archaeological and written sources. *American Journal of Philological Sciences*, 5(02), 10-16.

40. Nematov, R. (2024). REFLECTION OF THE HISTORY OF KHOREZM IN THE EARLY MIDDLE AGES IN WRITTEN SOURCES. *Решение социальных проблем в управлении и экономике*, 3(12), 72-78.

41. Неъматов, Р. А. Ў. (2024). ИЛК ЎРТА АСРЛАРДА ХОРАЗМ ТАРИХИНИНГ ЁЗМА МАНБАЛАРДА АКС ЭТИШИ. *Science and innovation*, 3(Special Issue 6), 377-382.

42. Nematov, R. A. (2024, December). ESTABLISHMENT OF THE ADMINISTRATION OF THE WESTERN TURKISH EMPIRE IN THE KHORAZM

OASIS. In *INTERNATIONAL SCIENTIFIC CONFERENCE" SCIENTIFIC ADVANCES AND INNOVATIVE APPROACHES"* (Vol. 1, No. 2, pp. 43-49).

43. Исроилов, М. Я. (2019). Образование и его развитие в Узбекистане. *Academy*, (5 (44)), 48-49.

44. Исроилов, М. Я. (2015). Влияние использования Интернет-ресурсов на повышение эффективности обучения истории. *Наука, техника и образование*, (5 (11)), 147-148.

45. Исроилов, М. (2024). УЧИНЧИ РЕНЕССАНС: ТАРИХИЙ ПОЙДЕВОР ВА ИСТИҚБОЛ. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 4(26), 419-423.

46. Исроилов, М. Я. (2016). РОЛЬ РАЗЛИЧНЫХ ТРАДИЦИЙ, ОБРЯДОВ И ЦЕРЕМОНИЙ, СВЯЗАННЫХ С ПОЛОМ И ВОЗРАСТОМ, В СОЦИАЛЬНОЙ ЖИЗНИ И ЭТНОГРАФИИ УЗБЕКОВ. In *Люди, культуры, пространство: социокультурная динамика мира Евразии* (pp. 231-235).

47. Шадманкулова, М. М. (2018). СОЧЕТАНИЕ ЛИБЕРАЛЬНЫХ-ДЕМОКРАТИЧЕСКИХ ИДЕЙ В СОЦИАЛЬНО-ПОЛИТИЧЕСКОЙ ЖИЗНИ УЗБЕКИСТАНА. *Социосфера*, (4), 226-232.

48. Шодмонкулова, М. М. (2018). ЛИБЕРАЛИЗМ: ИСТОРИЯ И СОВРЕМЕННОСТЬ. *Наука и образование: проблемы, идеи, инновации*, (4), 26-30.

49. Шодмонкулова, М. (2025). ЛИБЕРАЛ-ДЕМОКРАТИК ҒОЯЛАРНИНГ ЯНГИ ЎЗБЕКИСТОН ТАРАҚҚИЁТ СТРАТЕГИЯСИНИ АМАЛГА ОШИРИШДАГИ ЎРНИ. *Решение социальных проблем в управлении и экономике*, 4(4), 176-181.

50. Шодмонкулова, М. (2025). ҒАРБ ЛИБЕРАЛ-ДЕМОКРАТИК ҒОЯЛАРИНИНГ ЎЗИГА ХОСЛИГИ. *Решение социальных проблем в управлении и экономике*, 4(4), 164-169.

51. Шодмонкулова, М. (2025). Либерал-Демократик Ғояларнинг Тараққиёт Стратегиясини Амалга Оширишдаги Ўрни. *Решение социальных проблем в управлении и экономике*, 4(4), 170-175.

52. Шодмонкулова, М. (2025). ЎРТА СИНФ-МУЛҚДОРЛАР СИНФИНИ ШАКЛЛАНТИРИШ. *Решение социальных проблем в управлении и экономике*, 4(4), 152-156.

53. Шодмонкулова, М. М. (2025). ЖАМИЯТ ТАРАҚҚИЁТИДА СИЁСИЙ ЛИБЕРАЛИЗМНИНГ АҲАМИЯТИ. *FORMATION OF PSYCHOLOGY AND PEDAGOGY AS INTERDISCIPLINARY SCIENCES*, 4(38), 354-357.

54. Шодмонкулова, М. М. (2025). Мутафаккирлар Фаолиятида Либерализм Ғоясининг Аҳамияти. *Miasto Przyszłości*, 60, 110-112.

55. Маматов, Ш. М., & Алибеков, У. Ю. (2019). Повышение благосостояния сельского населения Узбекистана в свете Стратегии действий. *Наука, техника и образование*, (5 (58)), 63-65.

56. Yuldashevich, A. U., & Musurmonkulovich, M. S. From the Ethnic History of the Population of Ustrushana. *JournalNX*, 7(04), 37-41.

57. Алибеков, У. Ю., & Маматов, Ш. М. (2021). О РОДЕ «БАЯУТ» В СОСТАВЕ УЗБЕКСКОГО НАРОДА. In *МИР ЕВРАЗИИ: ОТ ДРЕВНОСТИ К СОВРЕМЕННОСТИ* (pp. 153-159).

58. Мирзалиев, У. Б., & Маматов, Ш. М. (2012). ТРУДОВАЯ МИГРАЦИЯ И ПРОБЛЕМА ЗАНЯТОСТИ СЕЛЬСКОГО НАСЕЛЕНИЯ. In *ИССЛЕДОВАНИЕ ИННОВАЦИОННОГО ПОТЕНЦИАЛА ОБЩЕСТВА И ФОРМИРОВАНИЕ НАПРАВЛЕНИЙ ЕГО СТРАТЕГИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ* (pp. 227-228). Musurmonqulovich, M. S. (2025). MIRZACHO ‘LNING SHIMOLIY G ‘ARBIY KARVON

59. YO ‘LI SARDOBARLARI. *YANGI O ‘ZBEKISTON, YANGI TADQIQOTLAR JURNALI*, 2(9), 1117-1129.

60. Musurmonqulovich, M. S. (2025). SHIMOLIY USTRUSHONA KARVON YO ‘LIDAGI URBANIZATSION JARAYONLAR VA SHAHARSOZLIK MADANYATI. *YANGI O ‘ZBEKISTON, YANGI TADQIQOTLAR JURNALI*, 2(9), 1166-1178.

61. Musurmonqulovich, M. S. (2025). MIRZACHO ‘LNING SHARQIY SIRDARYO SO ‘L SOHILI KARVON YO ‘LI. *YANGI O ‘ZBEKISTON, YANGI TADQIQOTLAR JURNALI*, 2(9), 1130-1142.

62. МАМАТОВ, Ш., & АЛМАНОВ, Қ. ЖИЗЗАХ ВОҲАСИ АҲОЛИСИНИНГ XIX АСР ОХИРИ–XX АСР БОШЛАРИДА ЭТНИК ТАРКИБИГА ДОИР ЁЗМА МАНБАЛАР. *О ‘ZBEKISTON MILLIY UNIVERSITETI XABARLARI*, 2022,[1/6] ISSN 2181-7324.

63. Алибеков, У., & Маматов, Ш. ҚАДИМИЙ МИРЗАЧЎЛДА ШАҲАРСОЗЛИК МАДАНИЯТИНИНГ РИВОЖЛАНИШИ.

64. Кудратов, С., & Маъруфов, Ш. (2021). МИРЗАЧЎЛДАГИ ҚАДИМГИ СУВ ИНШОАТЛАРИ. *ВЗГЛЯД В ПРОШЛОЕ*, 4(11).

65. Ma’rufov, S., & Abdullayev, A. (2024). O’RTA OSIYODA MUSIQA SAN’ATINING VUJUDGA KELISHI VA RIVOJLANISH TARIXI. *Talqin va tadqiqotlar*, 1(1).

66. RAXIMOVICH, N., MUTALLIB, I., & MA’RUFOV SHERZOD, K. O. G. (2022). HISTORICAL FACTORS THAT CONTRIBUTED TO THE DEVELOPMENT OF SCIENCE AND CULTURE IN CENTRAL ASIA. *International Journal of Philosophical Studies and Social Sciences*, 2(4), 160-165.